Grzegorz Kowalski¹

Pozbawienie władzy prezydenta Ukrainy przez parlament w 2014 r. (analiza konstytucyjna)

Słowa kluczowe: prezydent, Rada Najwyższa Ukrainy, Konstytucja Ukrainy, podział władzy, uzurpacja władzy

Keywords: president, Verkhovna Rada of Ukraine, Constitution of Ukraine, division of state power, state power usurpation

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę odsunięcia od władzy W. Janukowycza przez ukraiński parlament w lutym 2014 r. W tym celu zaprezentowano uchwały Rady Najwyższej Ukrainy z tamtego okresu dotyczące usunięcia z urzędu prezydenta W. Janukowycza, ze szczególnym uwzględnieniem uchwały z 22 lutego 2014 r. o samoodsunięciu się prezydenta Ukrainy od wykonywania konstytucyjnych kompetencji oraz zarządzaniu przedterminowych wyborów prezydenta Ukrainy. Wnikliwa analiza tych uchwał w świetle obowiązującej wówczas ukraińskiej ustawy zasadniczej, orzecznictwa Sądu Konstytucyjnego Ukrainy oraz piśmiennictwa, prowadzi do wniosku o słuszności postawionej w artykule tezy, iż odsunięcie od władzy prezydenta W. Janukowycza zostało dokonane przez Radę Najwyższą Ukrainy w sposób niezgodny z Konstytucją, z naruszeniem takich jej zasad jak zasada: suwerenności narodu, podziału władzy, zwierzchnictwa prawa i nadrzędności Konstytucji, legalizmu działania organów władzy państwowej, czy zakazu uzurpacji władzy.

¹ Autor jest doktorem nauk prawnych zatrudnionym na stanowisku asystenta prokuratora w Prokuraturze Rejonowej w Tomaszowie Lubelskim. E-mail: grzkowalski@interia.pl.

Summary**Divesting the Ukrainian President of power
by parliament in 2014 (constitutional analysis)**

The article brings up issues of the removing V. Janukovych from power by Ukrainian parliament in February 2014. For that reason resolutions from that period passed by Verkhovna Rada of Ukraine (concerning divesting V. Janukovych of president's power) were discussed, particularly Resolution on February 22nd, 2014 on Self-Removal of the president of Ukraine from his Constitutional Authority and Early Elections of the president of Ukraine. Thorough analysis of Ukrainian parliament's resolutions mentioned above in the light of legally binding Ukrainian Constitution at that time, judicial decisions of the Constitutional Court of Ukraine and literature, leads to conclusion, that the divesting V. Janukovych of power by Verkhovna Rada of Ukraine occurred with violation of the Fundamental Law of Ukraine, first of all, principles of: people's sovereignty, state power division, rule of law and supremacy of Constitution, legality of acting of bodies of state power, ban of state power usurpation, too. This analysis proves an assumption made in the article that Verkhovna Rada of Ukraine divested the Ukrainian president of power unlawfully.

I.

Niniejszy artykuł przedstawia konstytucyjną analizę wydanych w lutym 2014 r. aktów ukraińskiego parlamentu odsuwających od władzy prezydenta W. Janukowycza. Podejmowane pod wpływem wydarzeń z przełomu 2013 i 2014 r. (określanych mianem euromajdanu, eurorewolucji, rewolucji godności, czy ukraińskiej wiosny) uchwały zawierały również rozwiązania kolidujące z Konstytucją Ukrainy z 28 czerwca 1996 r.² (dalej: Konstytucja). Zaprezentowane poniżej rozważania na temat ww. aktów Rady Najwyższej Ukrainy

² Конституція України від 28 червня 1996 р. („Відомості Верховної Ради України” 1996, № 30, ст. 141 із змінами). Wszystkie przytaczane przepisy Konstytucji, jeżeli wyraźnie nie zostanie co innego zaznaczone, będą odnosiły się do postanowień ustawy zasadniczej obowiązujących w dniu podejmowania omawianych poniżej aktów ukraińskiego parlamentu.

(dalej: RNU), przeprowadzone w świetle ówczesnie obowiązujących przepisów ustawy zasadniczej, orzecznictwa Sądu Konstytucyjnego Ukrainy (dalej: SKU) oraz piśmiennictwa, mają na celu wykazanie słuszności tezy o niezgodnym z Konstytucją odsunięciu W. Janukowycza od władzy prezydenckiej.

II.

Wobec wydarzeń zachodzących na ulicach Kijowa i narastającej presji ze strony protestujących żądających ustąpienia z urzędu, wieczorem 21 lutego 2014 r. prezydent W. Janukowycz opuścił stolicę kraju, a następnie jego obszar. Niewątpliwie słuszne jest twierdzenie o tym, że opuszczenie terytorium Ukrainy przez W. Janukowycza spowodowało w państwie kryzys konstytucyjny w zakresie wykonywania władzy prezydenckiej, którego rozwiązanie spoczęło przede wszystkim na parlamencie³, ale z twierdzeniem o zgodności z Konstytucją podejmowanych przez parlament w tym zakresie działań (uchwał) wobec prezydenta, trudno się zgodzić. Pierwszym aktem parlamentu, w którym pojawiło się stwierdzenie o niewykonywaniu przez prezydenta swoich obowiązków, była podjęta nazajutrz we wczesnych godzinach popołudniowych⁴ uchwała o przyjęciu politycznej odpowiedzialności za sytuację w Ukrainie⁵ (dalej: uchwała o przyjęciu odpowiedzialności). W uchwale tej, mającej stanowić wyraz suwerennej woli narodu i przyjętej w celu zapewnienia ekonomicznej stabilności kraju oraz niedopuszczenia w nim do pogorszenia istniejącej sytuacji, RNU – powierzając swojemu przewodniczącemu O.W. Turczynowowi⁶ koordynowanie i kierowanie pracami Gabinetu Ministrów Ukrainy do czasu utworzenia rządu koalicyjnego – jako motywy jej przyjęcia obok troski o przy-

³ Zob. А.П. Заєць, М.В. Буроменський, *Щодо легітимності діючої сьогодні влади в Україні*, „Бюлетень Міністерства юстиції України” 2014, nr 5, s. 6.

⁴ Dane na temat czasu podejmowania kolejnych uchwał przez RNU za: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (1.12.2016).

⁵ Zob. Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. Про взяття політичної відповідальності за ситуацію в Україні („Відомості Верховної Ради України” 2014, № 11, ст. 154).

⁶ Wybranemu na to stanowisko raptem pół godziny wcześniej (zob. Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. Про Голову Верховної Ради України; „Відомості Верховної Ради України” 2014, № 10, ст. 128).

wrócenie porządku publicznego i spokoju w Ukrainie oraz świadomości odpowiedzialności za sytuację w państwie, wskazywała właśnie na uwzględnienie „faktycznego samoodsunęcia się prezydenta Ukrainy od wykonywania swoich kompetencji”. Choć uchwała ta bezpośrednio odnosiła się do głowy państwa stwierdzając, iż faktycznie sama odsunęła się ona od wykonywania swoich obowiązków, to jednak nie pozbawiała władzy prezydenckiej wciąż jeszcze urzędującego W. Janukowycza; nie zaprzeczała jego statusowi w państwie. Dokonała dopiero tego podjęta kilka godzin później uchwała o samoodsunięciu się prezydenta Ukrainy od wykonywania konstytucyjnych kompetencji oraz zarządzeniu przedterminowych wyborów prezydenta Ukrainy⁷ (dalej: uchwała o samoodsunięciu). W tej z kolei uchwale, wchodzącej w życie z chwilą jej podjęcia (pkt 3), RNU stwierdzała, iż prezydent W. Janukowycz sam odsunął się od realizowania konstytucyjnych kompetencji i nie wykonuje swoich obowiązków, a co więcej, że uczynił to w sposób niekonstytucyjny (pkt 1). Ponadto w pkt 2, powołując się na art. 85 cz. 1 pkt 7 Konstytucji, zarządzała przedterminowe wybory prezydenckie na dzień 25 maja 2014 r. Jako powody podjęcia uchwały o samoodsunięciu parlament w jej wstępie wymienił fakt uwzględnienia, że prezydent sam odsunął się od wykonywania konstytucyjnych kompetencji, co miało zagrażać kierowaniu państwem, jego suwerenności i terytorialnej integralności oraz masowymi naruszeniami praw i wolności obywateli. Jednocześnie po raz kolejny zaznaczył, że uchwała, którą przyjął, jest wyrazem suwerennej woli narodu oraz wskazał na okoliczności skrajnej konieczności, z jakich parlament wychodził uchwalając ów akt.

Mimo, że literalnie rzecz ujmując uchwała o samoodsunięciu nie dokonywała odsunięcia głowy państwa od wykonywania obowiązków prezydenckich, a „jedynie” je stwierdzała, to jednak nie miała charakteru deklaratoryjnego, lecz *par excellence* konstytutywny. Nie konstatawała bowiem li tylko faktycznego stanu rzeczy, ale tworzyła zupełnie nową rzeczywistość prawną, co należy podkreślić – rzeczywistość nie znajdującą umocowania w obowiązujących rozwiązaniach konstytucyjnych. Dokonując zarządzenia przedterminowych wyborów głowy państwa, RNU uznała co najmniej *implicite* urząd

⁷ Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України („Відомості Верховної Ради України” 2014, № 11, ст. 158).

prezydenta za opróżniony, gdyż tylko w takiej sytuacji wybory te mogły być zarządzone i się odbyć⁸. Z całą mocą wypada zaznaczyć, iż Konstytucja nie przewidywała instytucji stwierdzenia przez parlament „samoodsunęcia się” głowy państwa od wykonywania swoich obowiązków. Zgodnie z art. 103 cz. 1 *in fine* oraz art. 108 Konstytucji, wybierany na pięcioletnią kadencję prezydent (nie wyłączając W. Janukowycza) miał sprawować swoje obowiązki do czasu objęcia urzędu przez nowo obraną głowę państwa, natomiast wcześniejsze zakończenie kadencji mogło nastąpić w sytuacjach: a) rezygnacji, b) niemożności wykonywania obowiązków prezydenckich ze względu na stan zdrowia, c) usunięcia z urzędu w procedurze impeachmentu, d) śmierci. Rezygnacja stawała się skuteczna z chwilą osobistego złożenia przez prezydenta na posiedzeniu RNU oświadczenia o zrzeczeniu się urzędu (art. 109 Konstytucji). Niemożność wykonywania przez prezydenta swoich obowiązków ze względu na stan zdrowia stwierdzić mogła RNU na swoim posiedzeniu w drodze uchwały przegłosowanej większością jej konstytucyjnego składu, z tym że uchwała taka mogła być podjęta tylko na podstawie wydanego uprzednio z inicjatywy parlamentu pisemnego wniosku Sądu Najwyższego Ukrainy oraz opinii lekarskiej (art. 110 Konstytucji). Z kolei w myśl postanowień art. 111 Konstytucji, w drodze impeachmentu prezydent mógł zostać usuniętym z urzędu, jeżeli dopuścił się zdrady państwa lub innego przestępstwa. Zainicjowanie procedury wymagało jednak poparcia większości konstytucyjnego składu RNU, obligatoryjnego utworzenia w parlamencie specjalnej tymczasowej komisji śledczej dla przeprowadzenia śledztwa, której zada-

⁸ Por. С.Г. Серьогіна, *Komentarz do art. 103*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012, s. 708–709. W tym miejscu warto odnotować, że stwierdzenie samoodsunęcia się prezydenta od wykonywania konstytucyjnych kompetencji skutkowało i tym, że przestał korzystać z zagwarantowanej mu na czas wykonywania obowiązków głowy państwa nietykalności (zob. art. 105 cz. 1 Konstytucji), stanowiącej integralny element jego statusu i wykluczającej ponoszenie przez niego w tym czasie odpowiedzialności karnej (zob. Рішення Конституційного Суду України від 10 грудня 2003 р., № 19-рп/2003; Офіційний вісник України від 2 січня 2004 р. № 51, т. 1, стор. 277, ст. 2704; В.В. Коваленко, *Komentarz do art. 105*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний...*, s. 720). Stąd też niedługo potem zostało wszczęte przeciwko W. Janukowyczowi postępowanie karne i wydany za nim list gończy, a także skierowane przez RNU do władz Rosji żądanie jego ekstradycji (zob. Постанова Верховної Ради України від 4 березня 2014 р. *Про Заяву Верховної Ради України, „Відомості Верховної Ради України”* 2014, № 13, ст. 233).

niem było przedstawienie wniosków i propozycji rozpatrywanych następnie na posiedzeniu RNU, która – jeśli istniały ku temu podstawy – większością przynajmniej 2/3 konstytucyjnego składu mogła postawić prezydenta w stan oskarżenia. Sama zaś uchwała o usunięciu prezydenta z urzędu, ze względu na dopuszczenie się przez niego zdrady państwa lub innego przestępstwa wymagała kolejnej uchwały, tym razem popartej większością co najmniej 3/4 konstytucyjnego składu RNU i mogła być podjęta dopiero po uprzednim zbadaniu sprawy przez SKU i uzyskaniu jego opinii w przedmiocie dochowania konstytucyjnej procedury przeprowadzenia śledztwa i rozpatrzenia sprawy dotyczącej usunięcia głowy państwa w drodze impeachmentu, a także opinii Sądu Najwyższego Ukrainy stwierdzającej, że działania, o jakie oskarżony został prezydent, wyczerpywały znamiona zdrady stanu lub innego przestępstwa. W końcu, opróżnienie urzędu prezydenta z powodu jego śmierci wymagało wystawienia świadectwa zgonu głowy państwa⁹.

Stanowiąc wyjątek od zasady sprawowania urzędu przez pełną kadencję, art. 108 Konstytucji podlegał ścisłej interpretacji, a zatem wskazane przypadki opróżnienia urzędu należało traktować jako *numerus clausus*, wykluczający jakiegokolwiek inne okoliczności skutkujące opróżnieniem urzędu prezydenta¹⁰. Żadna z wymienionych w art. 108 Konstytucji przesłanek opróżnienia urzędu w stosunku do W. Janukowycza nie zaistniała, w szczególności nie doszło do rezygnacji z urzędu¹¹. W świetle art. 109 Konstytucji oraz zasady *exceptions non sunt extendendae*, nie można za taką uznać samooodsunęcia się

⁹ Zob. Держава у правовому вимірі, red. Т.Є. Кагановська, Харків 2013, s. 366.

¹⁰ Por. С.Г. Серьогіна, *Komentarz do art. 108*, [w:] Конституція України. Науково-практичний..., s. 757. Jakkolwiek należy odnotować, iż w doktrynie pojawiły się również głosy odmienne, wedle których zawarty w art. 108 Konstytucji katalog przesłanek opróżnienia urzędu prezydenta nie jest zamknięty i może podlegać interpretacji rozszerzającej, obejmując również przypadek odmowy wykonywania obowiązków prezydenckich (faktycznego zrzeczenia się urzędu) przez osobę pełniącą ten urząd. Brak wyraźnego wymienienia tego rodzaju przesłanki we wskazanym przepisie (która *nota bene* była dyskutowana w pracach nad projektem ustawy zasadniczej) niemiałby stanowić zatem luki w prawie, lecz być „kwalifikowanym milczeniem Konstytucji” wynikającym z racji czysto zdroworozsądkowych zakładających, iż osoba wybrana na urząd prezydenta z założenia będzie sumiennie wypełniała swoje obowiązki (zob. А.П. Заєць, М.В. Буроменський, op.cit., s. 8).

¹¹ W tym miejscu odnotować warto, iż pierwsze trzy redakcje projektu Konstytucji przewidywały skrócenie kadencji prezydenta z powodu jego wyjazdu na stałe za granicę (zob. А. Olechno, *Instytucja Prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy (1996–2005)*,

prezydenta od wykonywania swoich obowiązków, czy to „niekonstytucyjnego”, czy to „faktycznego”, jak to ujmował parlament odpowiednio w uchwale o samooodsunieciu oraz uchwale o przyjęciu odpowiedzialności¹². Uwzględniając powyższe wypada stwierdzić, że RNU *de facto* w drodze uchwały dokonała sprzecznej z postanowieniami rozdziału XIII Konstytucji (bo bez dochowania wymaganej przez ustawę zasadniczą procedury) jej zmiany poprzez rozszerzenie katalogu okoliczności powodujących opróżnienie urzędu prezydenta¹³. Wątpliwości co do tego, że RNU uważała urząd prezydenta za opróżniony nie pozostawia podjęta przez nią w dniu następnym, tj. 23 lutego 2014 r. uchwała o nałożeniu na przewodniczącego RNU wykonywania obowiązków prezydenta zgodnie z art. 112 Konstytucji¹⁴ (dalej: uchwała o nałożeniu), na mocy której parlament powierzył swojemu szefowi wykonywanie obowiązków głowy państwa. Motywując bowiem swą decyzję we wstępie do wskazanej uchwały „uwzględnieniem, iż prezydent W. Janukowycz sam odsunął się od wykonywania konstytucyjnych kompetencji”, RNU uznała tym samym, że nie ma w państwie osoby pełniącej funkcję prezydenta. Podobne stanowisko zajęła część doktryny wskazując, że opuszczenie Ukrainy przez prezydenta W. Janukowycza 22 lutego 2014 r. było tożsame z „faktycznym odstępniem od wykonywania swoich obowiązków”, co w konsekwencji doprowadziło do utraty przez niego legalnej władzy (wakatu na urzędzie

Toruń 2009, s. 253). Ostatecznie jednak ta przesłanka opróżnienia urzędu prezydenta (obejmująca sytuację na Ukrainie po 21 lutego 2014 r.) nie znalazła się w ustawie zasadniczej.

¹² Skrócenie kadencji prezydenta w wyniku jego rezygnacji z urzędu winno się bowiem odbyć z jego inicjatywy (zob. С.Г. Серьогіна, *Коментарз до арт. 109, [w:] Конституція України. Науково-практичний...*, s. 759), tymczasem w przypadku W. Janukowycza stroną „inicjującą” była RNU.

¹³ Forma, w jakiej się to odbyło przybierająca postać uchwały, a więc jednostronnego aktu podjętego zupełnie samodzielnie z wyłączeniem udziału jakichkolwiek innych organów poza parlamentem (w odróżnieniu od procedury uchwalenia ustawy wprowadzającej zmiany do Konstytucji zakładającej uczestniczenie w niej i prezydenta i SKU), stanowiła również naruszenie zasady nadrzędności Konstytucji, określonej w jej art. 8 cz. 2, w myśl którego ustawa zasadnicza posiadała najwyższą moc prawną, a wszelkie ustawy i inne akty normatywne (a więc i uchwały RNU) miały być przyjmowane na jej podstawie i być z nią zgodnymi.

¹⁴ Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2014 р. Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України („Відомості Верховної Ради України” 2014, № 11, ст. 163). Także i ta uchwała, zgodnie z jej pkt 2 obowiązywała od chwili jej przyjęcia.

prezydenta), a to z kolei zrodziło potrzebę likwidacji tego wakatu i przywrócenia kierowania państwem, która nie mogła czekać bez końca na ujawnienie się prezydenta, jako że urząd ten był zbyt ważny dla funkcjonowania państwa, wymagając stałego kontaktu głowy państwa co najmniej z najwyższymi organami w kraju. I właśnie uchwała o samoodsunięciu miała być niczym innym, jak odpowiedzią na ww. potrzebę (likwidacją wspomnianego wakatu), a przy tym pozwalać zachować ciągłość władzy (co miało być szczególnie istotne przy ocenie jej legitymacji). Dlatego też późniejsze nałożenie obowiązków prezydenckich na O.W. Turczynowa, mimo przybrania formy nadzwyczajnego, ekskluzywnego i tymczasowego zarazem wykonywania obowiązków głowy państwa nie przewidzianego ani w art. 108 ani 112 Konstytucji, miało być zupełnie legalne pozostając w zgodzie i z Konstytucją i z przewidzianą w niej zasadą zwierzchnictwa prawa¹⁵. Wydaje się jednak, że twierdzenie o zawakowaniu urzędu prezydenta nie było zgodne ani ze stanem prawnym, ani faktycznym, gdyż w momencie podejmowania zarówno uchwały o samoodsunięciu, jak i uchwały o nałożeniu urząd ten był formalnie obsadzony, a W. Janukowycz nie zrezygnował z funkcji głowy państwa, wręcz jawnie temu zaprzeczając¹⁶. Wątpliwe jest również powołanie się w tej ostatniej uchwale na art. 112 Konstytucji, jako podstawę prawną nałożenia obowiązków głowy państwa na osobę stojącą na czele parlamentu. Zgodnie bowiem z tym przepisem obowiązki prezydenta miały przechodzić na przewodniczącego RNU w sytuacji, gdyby przed upływem kadencji nastąpiło opróżnienie urzędu prezydenta w przypadkach i – co nie mniej ważne – w sposób przewidziany w art. 108–111 Konstytucji (tj. zrzeczenia się, niemożliwości wykonywania obowiązków ze względu na stan zdrowia, usunięcia z urzędu w procedurze impeachmentu, śmierci) i w żadnej innej, w szczególności w sytuacji nieznannej Konstytucji okoliczności „samoodsunięcia się”, czy „faktycznego odstąpienia od wykonywania swoich obowiązków”. Jak już wspomniano, żaden z przewidzianych przez ustrojodawcę przypadków opróżnienia urzędu nie zaistniał, nie dochowano też żadnej z bezwzględnie wymaganych przez art. 112

¹⁵ Zob. А.П. Заєць, М.В. Буроменський, *op.cit.*, s. 7, 8.

¹⁶ W. Janukowycz nigdy nie zrzekł się swoich uprawnień, nawet będąc już poza granicami kraju. Przeciwnie, uważał się za prezydenta, podkreślając przy tym demokratyczną legitymację swojej władzy pochodzącą z wolnych wyborów oraz wskazując, iż do emigracji został zmuszony obawą o bezpieczeństwo swoje i rodziny.

Konstytucji dla przejęcia wykonywania obowiązków głowy państwa procedury uznania urzędu prezydenta za opróżniony. Nadto, objęcie obowiązków prezydenckich przez szefa parlamentu na podstawie art. 112 Konstytucji w myśl jego postanowień miało następować automatycznie (*ex constitutione*), nie zaś na podstawie decyzji jakiegokolwiek organu, w tym parlamentu¹⁷. Zgadzać się, iż kontakt z urzędującym prezydentem był wówczas znacznie utrudniony (W. Janukowycz opuścił Kijów wieczorem 21 lutego 2014 r., a w pewnym momencie wręcz zniknął, ujawniając się dopiero 28 lutego 2014 r. w Rosji), uniemożliwiając mu efektywne wykonywanie obowiązków głowy państwa, podkreślić należy, że ustrojodawca ukraiński w przeciwieństwie do polskiego, nie przewidywał instytucji zastępstwa prezydenta *sede plena*¹⁸, tj. w sytuacji obsadzenia urzędu, gdy z jakichś powodów nie mógł on wykonywać swoich obowiązków¹⁹, a jedynie zastępstwo *sede vacante*, tj. w sytuacji braku osoby zajmującej urząd prezydenta (w czasie opróżnienia tego urzędu)²⁰. Wobec powyższego zasadne jest pytanie o legalność działań z zakresu kompetencji przynależnych głowie państwa podejmowanych przez stojącego na czele parlamentu O.W. Turczynowa. Nakładając bowiem wypełnianie obowiązków prezydenckich na przewodniczącego RNU mimo braku wakatu na stanowisku głowy państwa, parlament dokonał naruszenia nie tylko art. 112 Konstytucji,

¹⁷ Zob. С.Г. Серьогіна, *Komentarz do art. 112*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний...*, s. 783.

¹⁸ I co w kontekście opisywanych wydarzeń może być zastanawiające, nadal takowych rozwiązań (zastępstwa głowy państwa *sede plena*) nie przewiduje, mimo że przepisy Konstytucji dotyczące opróżnienia urzędu prezydenta (konkretnie art. 108, 110 i 111) były przedmiotem jej ostatniej nowelizacji dokonanej w 2016 r. Zob. pkt I ppkt 9–11 Закону України від 2 червня 2016 р. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя); „Відомості Верховної Ради України” 2016, № 28, ст. 532.

¹⁹ Zgodnie z art. 131 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.), jeśli prezydent nie jest w stanie przejściowo sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje obowiązki głowy państwa, a gdy prezydent nie może powiadomić Marszałka Sejmu o niemożności sprawowania urzędu, wówczas o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu urzędu rozstrzyga na wniosek Marszałka Sejmu Trybunał Konstytucyjny, który w przypadku uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez głowę państwa powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie jej obowiązków.

²⁰ Zob. R. Mojak, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2002, s. 309.

którym co zdumiewające próbował legitymizować swoje posunięcia, ale też konstytucyjnej zasady podziału władzy deklarowanej w art. 6 cz. 1 ustawy zasadniczej²¹, uzurpując sobie w ten sposób kompetencje przynależne egzekutywie²². W tym miejscu wspomnieć trzeba o uchwale parlamentu z 25 lutego 2014 r. o upoważnieniu wykonującego obowiązki prezydenta przewodniczącego RNU O.W. Turczynowa do podpisywania ustaw²³. Bowiem i ta uchwała powierzała zastępowanie głowy państwa w wykonywaniu jej obowiązków²⁴,

²¹ Cel zasady podziału władzy obejmuje rozdział kompetencji pomiędzy różne organy po to, by nie dopuścić do zagarnięcia pełni władzy państwowej przez tylko jeden z jej rodzajów, a przez to zapewnić stabilność polityczną w kraju (Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 1999 р., № 6-рп/99, Офіційний вісник України від 30 липня 1999 р. № 28, с. 169; М.В. Цвік, *Komentarz do art. 6, [w:] Конституція України. Науково-практичний...*, s. 38). Środkiem służącym osiągnięciu powyższego celu, był m.in. wypływający z tej zasady zakaz wykraczania przez każdą z władz poza granice swych kompetencji i ingerowania w sferę działania pozostałych (por. Є.В. Фесенко, *Принципи та конституційно-правові умови організації судової влади в Україні, [w:] Організація судової влади в Україні, red. А.О. Селіванов, Київ 2002, s. 22*).

²² Wprawdzie wskazuje się, że prezydent w Ukrainie stanowi swoistą władzę równoważącą i koordynującą, służącą zapewnieniu jedności władzy państwowej w ramach jej podziału (poprzez zapewnienie harmonijnego funkcjonowania i współlistnienia organów władzy), nie należąc bezpośrednio do żadnego z rodzajów tradycyjnego trójpodziału władzy, to jednak ze względu na związane z tym urzędem kompetencje najbliżej mu właśnie do egzekutywy, do jakiej przynależy funkcjonalnie (z uwagi na posiadane kompetencje), choć nie strukturalnie (П.А. Рудик, *Коментар до конституційних змін, Київ 2008, s. 64*; В.Ф. Погорілко, В.А. Федоренко, *Конституція України. Текст основного закону з офіційними тлумаченнями Конституційного Суду. Огляд і коментарі, Київ 2006, s. 156*; А. Olechno, *op.cit.*, s. 97; М.І. Ославський, *Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади, Київ 2009, s. 14*). Zatem mimo nawet braku wyraźnych postanowień konstytucyjnych w tym zakresie, prezydent zalicza się do egzekutywy faktycznie, będąc „pod względem charakteru” organem dzierżącym władzę wykonawczą (E. Zieliński, *System konstytucyjny Ukrainy, Warszawa 2007, passim*).

²³ Постанова Верховної Ради України від 25 лютого 2014 р. Про уповноваження виконуючого обов'язки Президента України, Голову Верховної Ради України Турчинова О.В. на підписання законів України („Відомості Верховної Ради України” 2014, № 11, ст. 176).

²⁴ Aczkolwiek w zakresie ograniczonym przedmiotowo jak i temporalnie, bo jedynie do podpisywania ustaw i tylko tych przyjętych w okresie od 21 lutego 2014 r. do czasu rozpoczęcia wykonywania tej kompetencji przez prezydenta (zob. pkt 1 uchwały parlamentu z 25 lutego 2014 r. o upoważnieniu wykonującego obowiązki prezydenta przewodniczącego RNU O.W. Turczynowa do podpisywania ustaw).

mimo braku ku temu konstytucyjnych podstaw (braku opróżnienia urzędu prezydenta). Nadto wydaje się, iż była zbędna wobec faktu wydania dwa dni wcześniej wspominanej już uchwały o nałożeniu, która nakładała na przewodniczącego RNU wykonywanie obowiązków prezydenckich, skoro obejmowały one również podpisywanie ustaw.

Uchwałę o nałożeniu, jak również uchwałę o upoważnieniu przewodniczącego RNU do podpisywania ustaw warto również rozważyć w kontekście art. 106 cz. 2 Konstytucji, zgodnie z którym prezydent nie mógł przekazywać swoich kompetencji innym osobom lub organom. Ów zakaz subdelegowania uprawnień związanych z urzędem prezydenckim miał charakter bezwzględny. Opierając się na argumentacji *a minori ad maius*, wypada stwierdzić, że jeżeli subdelegacji takiej nie mógł dokonać podmiot korzystający z uprawnień głowy państwa – prezydent, to tym bardziej nie mógł tego uczynić podmiot (niezależnie od tego czy była to osoba prywatna, czy organ władzy publicznej), któremu uprawnienia takie nie przysługiwały. Stąd też decyzja RNU o nałożeniu obowiązków prezydenckich na swojego przewodniczącego była niezgodna z Konstytucją, a zwłaszcza określoną w jej art. 6 cz. 2 oraz art. 19 cz. 2 zasadą legalizmu działania organów władzy państwowej (ustawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej) oraz samorządu terytorialnego (i ich funkcjonariuszy), które obowiązane były działać jedynie na podstawie, w granicach uprawnień i w sposób określony przez Konstytucję i ustawy. Pośrednio decyzja ta stanowiła również naruszenie wyrażonej w art. 8 cz. 1 Konstytucji zasady zwierzchnictwa prawa rozciągającej się na wszystkie podmioty władzy oraz sfery ich działania (obejmujące tworzenie prawa, jego stosowanie oraz rozstrzyganie sporów o prawo), której integralnym elementem jest właśnie zasada legalizmu²⁵. Parlament podejmując ww. uchwały w przedmiocie powierzenia kompetencji głowy państwa O.W. Turczynowowi działał bez podstawy konstytucyjnej, poza granicami przyznanych mu kompetencji²⁶, a także w sposób nie przewidziany ani ustawą zasadniczą, ani ustawodawstwem zwykłym. Raz jeszcze bowiem należy podkreślić, że jedyna sytu-

²⁵ Zob. С.П. Головатий, *Коментар до art. 8*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний...*, s. 51, 59; О.В. Петришин, *Коментар до art. 19*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний...*, s. 142.

²⁶ Nawiązując do rozwiązań z zakresu prawa prywatnego można wskazać, iż parlament postąpił wbrew zasadzie *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet*.

acja przejścia obowiązków prezydenta na inny organ była określona w art. 112 Konstytucji wymieniającym w sposób enumeratywny przypadki owej „delegacji” obowiązków głowy państwa, pośród których próżno byłoby szukać przesłanki „samoodsunienia się prezydenta od wykonywania jego konstytucyjnych kompetencji”, a ponadto odbywać się to miało z mocy samego prawa, a nie na podstawie dodatkowej uchwały parlamentu.

W tym miejscu wskazać wypada, iż parlament nie poprzestał na odsunięciu od władzy W. Janukowycza, lecz poszedł jeszcze dalej pozbawiając go godności prezydenta Ukrainy. Otóż blisko rok później, 4 lutego 2015 r. RNU przyjęła ustawę o pozbawieniu W. Janukowycza tytułu prezydenta Ukrainy²⁷. Uczyniła to mimo – dokonanej przez Główny naukowo-ekspertcki wydział Kancelarii RNU – negatywnej oceny projektu tej ustawy z punktu widzenia zgodności proponowanych rozwiązań z postanowieniami art. 105 cz. 3 Konstytucji, wedle których tytuł prezydenta Ukrainy podlega ochronie prawnej i przynależy dożywotnio, chyba że głowa państwa zostanie usunięta z urzędu w procedurze impeachmentu. Inicjatorzy ustawy motywowali konieczność jej przyjęcia istniejącą luką w obowiązującym ustawodawstwie w zakresie określenia prawnych następstw samoodsunienia się obywatela od wykonywania obowiązków prezydenta oraz dopuszczenia się przez niego działań zagrażających kierowaniu państwem, jego suwerenności i terytorialnej integralności oraz masowymi naruszeniami praw i wolności obywateli, podkreślając przy tym, iż przyjęcie ustawy pozwoli usunąć ww. lukę w prawie, a także będzie sprzyjać podniesieniu poziomu odpowiedzialności osób zajmujących najwyższe stanowiska w państwie²⁸. Warto jednak podkreślić, iż wątpliwości, co do konstytucyjności omawianej ustawy miał również następca W. Janukowycza – P. Poroszenko, który zaskarżył ją do SKU kwestionując jej zgodność z art. 6 cz. 2, art. 8 cz. 2, art. 19 cz. 2, art. 85 oraz art. 105 cz. 3 Konstytucji²⁹.

²⁷ Zob. Закон України від 4 лютого 2015 р. *Про позбавлення В. Януковича звання Президента України*, „Відомості Верховної Ради України” 2015, № 28, ст. 235.

²⁸ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53753 (1.01.2017).

²⁹ <http://ccu.gov.ua:8080/doccatalog/document?id=276628> (1.01.2017). Uchwałą Kolegium sędziów SKU z 29 marca 2016 r. zostało wszczęte postępowanie w tej sprawie. Mimo uchwały SKU z 13 lipca 2016 r. o rozpatrzeniu wniosku prezydenta na posiedzeniu plenarnym SKU w formie pisemnej rozprawy (zob. Ухвала Конституційного Суду України від 13 липня 2016 р., № 58-у/2016, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v058u710-16;1.01.2017>), jak dotąd wyrok nie zapadł.

III.

Odnosnie do zarządzenia w uchwale o samoodsunięciu przedterminowych wyborów prezydenckich, należy stwierdzić, iż rzeczywiście Konstytucja w art. 85 cz. 1 pkt 7 do kompetencji RNU zaliczała wyznaczanie elekcji głowy państwa w terminach określonych przez ustawę zasadniczą. Niemniej, ze względu na związanie postanowieniami art. 19 cz. 2 Konstytucji mówiącymi o tym, że organy władzy państwowej oraz samorządu terytorialnego i ich funkcjonariusze zobligowani są do działania jedynie na podstawie, w granicach uprawnień oraz w sposób przewidziany Konstytucją i ustawami, RNU mogła to uczynić tylko w przypadkach wskazanych przez ustrojodawcę, który w art. 103 cz. 5 Konstytucji wskazywał na wybory prezydenckie odbywające się w normalnym terminie, tj. w zw. z upływem pięcioletniej kadencji urzędującej głowy państwa, oraz wybory prezydenckie przedterminowe w zw. z wcześniejszym zakończeniem kadencji (opróżnieniem urzędu)³⁰. Jednocześnie, o czym była już mowa, przypadki wcześniejszego zakończenia kadencji prezydenta w sposób wyczerpujący wymieniał art. 108 cz. 2 Konstytucji, który nie przewidywał przypadku samodsunięcia się głowy państwa od wykonywania swoich konstytucyjnych kompetencji. Tym samym, parlament nie był uprawniony do zarządzenia przedterminowych wyborów prezydenckich w tej konkretnej sytuacji, a skoro tego dokonał, to uczynił to z naruszeniem konstytucyjnej zasady legalizmu działania organów władzy publicznej poprzez wykroczenie poza granice przyznanych mu kompetencji.

IV.

Odnosząc się do powołania się przez parlament na suwerenną wolę narodu przy podejmowaniu uchwały o samoodsunięciu, warto wspomnieć o wyroku SKU z 5 października 2005 r.³¹ Wskazano w nim, iż postanowienia art. 5 cz. 2 Konstytucji wyrażające zasadę suwerenności narodu i wskazujące, że na-

³⁰ Por. О.В. Лавринович, *Komentarz do art. 85*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний...*, s. 590.

³¹ Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р., № 6-рп/2005 (Офіційний вісник України від 26 жовтня 2005 р. № 41, стор. 31, ст. 2605).

ród swoją władzę sprawuje bezpośrednio oraz przez organy władzy państwowej i samorządu terytorialnego, należy rozumieć w ten sposób, iż naród przynależną mu władzę, która jest jedyną, pierwotną i niezbywalną, wykonuje w dwójnasób. Po pierwsze, poprzez swobodne wyrażenie w sposób określony w Konstytucji i ustawach swojej woli w drodze wyborów, referendum oraz w innych formach demokracji bezpośredniej, przy czym rezultaty wyrażenia przez naród woli we wskazany sposób są obowiązujące³². Po drugie, poprzez powołane zgodnie z Konstytucją i ustawami organy władzy państwowej i samorządu terytorialnego³³. Tak zatem, wyrazicielem woli narodu był również prezydent wyłoniony w drodze wyborów przez ów naród zgodnie z obowiązującymi przepisami Konstytucji i ustaw³⁴, których wynik obowiązywał także parlament (zresztą legalności wyboru W. Janukowycza RNU nie kwestionowała). Podejmując uchwałę o samoodsunięciu, parlament podważył wiążący charakter wyrażonej w sposób bezpośredni w wyborach prezydenckich woli narodu, stawiając siebie w roli suwerena władzy w państwie – narodu³⁵. W ten sposób parlament naruszył także przewidziany w art. 5 cz. 4 Konstytucji zakaz uzurpacji władzy przez kogokolwiek, który zabraniał zagarnięcia władzy państwowej nie tylko w drodze przemocy, ale też właśnie i w inny niekonstytucyjny (sprzeczny z ustawą zasadniczą), czy nielegalny (sprzeczny z usta-

³² Zob. też Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 р., № 6-рп/2008 (Офіційний вісник України від 8 травня 2008 р. № 32, стор. 35, ст. 1056).

³³ Obejmujące cały system organów państwa – ustawodawczych, wykonawczych, sądowych i kontrolno-nadzorczych (М.В. Цвік, Взаємодія законодавчої, виконавчої гілок влади та референдуму в системі народовладдя, „Вісник Академії правових наук України” 1995, nr 5, cyt. za: О.В. Петришин [i in.], Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка, Харків 2010, s. 95).

³⁴ Prezydent, pochodząc podobnie jak parlament z wyboru dokonywanego przez suwerena władzy w państwie był także organem tzw. pierwotnej reprezentacji, posiadając również bezpośrednią legitymację do sprawowania władzy (zob. М.В. Цвік, *Komentarz do art. 5*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний...*, s. 35; В.В. Букач, А.Ю. Олійник, *Основи теорії конституційного ладу в Україні*, [w:] *Актуальні проблеми конституційного права України*, red. А.Ю. Олійник, Київ 2013, s. 154).

³⁵ Twierdzenie o tym, że uchwałę o samoodsunięciu cechował wysoki poziom poparcia ze strony sił politycznych i narodu, który siły te reprezentowały, ponieważ została przyjęta „konstytucyjną większością” głosów (zob. А.П. Заєць, М.В. Буроменський, op.cit., s. 5–6), w świetle przytoczonych poglądów SKU nie wydaje się być wystarczającym argumentem za uznaniem legalności tej uchwały.

wodawstwem zwykłym) sposób przez organy władzy państwowej, samorządu terytorialnego, ich funkcjonariuszy, obywateli i ich organizacje³⁶. Owym „innym niekonstytucyjnym sposobem” zagarnięcia władzy państwowej przez RNU było pozbawienie prezydenta urzędu na mocy uchwały o samodsunięciu podjętej z pominięciem wiążącego parlament rezultatu woli wyrażonej przez naród w wyborach prezydenckich 2010 r., kiedy to na urząd ten został wybrany W. Janukowycz. Nie stosując się do obowiązującego wyboru na urząd prezydenta W. Janukowycza i pozbawiając go tego urzędu, parlament naruszył zasadę suwerenności narodu także i przez to, że dokonał zmiany ładu konstytucyjnego w państwie, do czego w myśl art. 5 cz. 3 Konstytucji wyłącznie uprawnionym był naród i co zgodnie z przywołanym wyrokiem SKU z 5 października 2005 r. mogło się odbyć jedynie w drodze ogólnoukraińskiego referendum albo w trybie zmiany Konstytucji przewidzianym w jej rozdziale XIII. Tymczasem RNU faktycznie poszerzając w uchwale o samoodsunięciu katalog okoliczności skutkujących opróżnieniem urzędu prezydenta, zmieniła postanowienia Konstytucji w tym zakresie bez dochowania jakiejkolwiek procedury przewidzianej dla nowelizacji ustawy zasadniczej³⁷. W końcu wskazać wypada, że SKU w ww. wyroku do istotnych gwarancji mających zapobiegać uzurpacji władzy sprzecznej z Konstytucją zaliczył jej przepisy art. 6 cz. 1 oraz 19 cz. 2 wyrażające odpowiednio zasadę podziału władzy i legalizmu działania organów władzy publicznej, o których naruszeniu przez RNU była mowa wcześniej. Dodać w tym miejscu tylko można, iż także dokonując nałożenia na przewodniczącego RNU wykonywania obowiązków prezydenckich oraz upoważniając go do podpisywania ustaw, parlament wystąpił

³⁶ Zob. wyrok SKU z 5 października 2005 r. Zob. też M.B. Цірик, *Komentarz do art. 5*, s. 37. Trudno więc zgodzić się ze stanowiskiem o konstytucyjności i legalności odsunięcia od władzy W. Janukowycza przez parlament ze względu na to, że nie doszło do zbrojnego zagarnięcia władzy, czy w ogóle do jej zagarnięcia, skoro RNU stwierdzając samoodsunięcie się prezydenta od wykonywania swoich obowiązków, jednocześnie zarządziła wybory na ten urząd, co miało świadczyć o tym, że nie zamierzała zatrzymać przy sobie kompetencji z nim związanych (zob. A.П. Заець, М.В. Буроменський, op.cit., s. 8).

³⁷ Jak wskazał SKU w wyroku z 5 października 2005 r., przywłaszczenie sobie przez organy władzy państwowej prawa do dokonywania zmian w Konstytucji z pominięciem trybu przewidzianego w jej rozdziale XIII stanowi pozbawienie narodu przynależnego mu na podstawie art. 5 cz. 3 Konstytucji prawa określania i zmieniania ładu konstytucyjnego Ukrainy, stanowiąc niedopuszczalną wedle wskazanego przepisu uzurpację tego prawa.

w roli dysponenta kompetencji mu nie przysługujących, tym samym rozporządzając nimi działał jako uzurpator władzy.

V.

Kilka uwag trzeba poświęcić kwestii powołania się przez RNU przy wydaniu uchwały o samoodsunięciu na skrajną konieczność, stanowiącą odpowiednik polskiej instytucji stanu wyższej konieczności. Była to jedna z okoliczności mających uzasadniać w ocenie RNU podjęcie tej uchwały. Pomijając kwestię dopuszczalności stosowania tej instytucji w prawie konstytucyjnym, która ze względu na możliwość nadużyć (poprzez uzasadnianie nią przez aktualnie sprawujących władzę wszelkich działań sprzecznych z ustawą zasadniczą celem realizacji doraźnych celów politycznych) wydaje się wysoce wątpliwa, należy wskazać, iż ukraiński ustrojodawca jej nie przewidywał³⁸. Była ona natomiast znana ustawodawstwu zwykłemu, zarówno cywilnemu jak i karnemu, do którego należy się odwołać próbując ocenić zasadność podjęcia przez RNU uchwały o samoodsunięciu. Zgodnie z art. 39 cz. 1 kodeksu karnego Ukrainy³⁹, nie stanowiło przestępstwa wyrządzenie szkody prawnie chronionym interesom w stanie skrajnej konieczności, tj. w celu usunięcia niebezpieczeństwa bezpośrednio zagrażającego osobie lub chronionym przez ustawę prawom tej albo innych osób, interesom społecznym lub państwowym, jeżeli niebezpieczeństwa tego w danej sytuacji nie można było usunąć w inny sposób i nie doszło przy tym do przekroczenia granic skrajnej

³⁸ Na gruncie prawa konstytucyjnego raczej należałoby mówić o instytucji obywatelskiego nieposłuszeństwa, która, co ciekawe, pojawiła się w projekcie Konstytucji, choć ostatecznie nie została do niej wprowadzona (zob. S. Ilnycka, *Prawo do obywatelskiego nieposłuszeństwa w aspekcie prawno-karnej ochrony porządku konstytucyjnego Ukrainy*, [w:] *Prawo ukraińskie, wybrane zagadnienia*, red. M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew, Lublin 2013, s. 203–204). Aczkolwiek trzeba podkreślić, że obywatelskie nieposłuszeństwo odnosi się do pewnych działań właśnie obywateli (społeczeństwa, narodu), a nie organów władzy państwowej. I nie jest tu wystarczającym uzasadnieniem powoływanie się na fakt reprezentowania przez parlament woli narodu będącego suwerenem władzy w państwie, bo suweren ów sprawując swoją władzę pośrednio czyni to w myśl art. 5 cz. 2 Konstytucji przez organy władzy państwowej i samorządu terytorialnego, a zatem nie tylko za pośrednictwem parlamentu.

³⁹ Закон України від 5 квітня 2001 р. Кримінальний кодекс України („Відомості Верховної Ради України”, 2001, № 25, ст. 131 із змінами).

konieczności⁴⁰. Z kolei w art. 1171 kodeksu cywilnego Ukrainy⁴¹ skrajna konieczność (będąca jednym z przejawów samoobrony praw cywilnych, o której mowa w art. 19 tej ustawy⁴²), została określona jako sytuacja wyrządzenia szkody w wyniku działania ukierunkowanego na usunięcie niebezpieczeństwa zagrażającego cywilnym prawom i interesom osoby fizycznej lub prawnej, jeżeli niebezpieczeństwa tego w danych okolicznościach nie można było uchylić w inny sposób⁴³. Do istoty tej instytucji należało zatem ratowanie przed zagrożeniem dobra prawnie chronionego poprzez poświęcenie innego dobra podlegającego ochronie prawnej, a także brak możliwości odwrócenia tego zagrożenia w inny sposób niż poprzez wyrządzenie szkody (poświęcenie) owemu innemu dobru⁴⁴. Mając powyższe na uwadze wypada wskazać, że w momencie podejmowania uchwał o samoodsunieciu, o nałożeniu oraz o upoważnieniu przewodniczącego RNU do podpisywania ustaw, zagrożenie

⁴⁰ Przekroczenie granic skrajnej konieczności stanowiło umyślne wyrządzenie szkody chronionym przez prawo interesom, jeśli szkoda ta była znacznie większa od tej, jakiej zapobieżono. Przy czym sprawca szkody nie podlegał odpowiedzialności karnej, jeżeli przekroczenie granic skrajnej konieczności było wynikiem wywołanego zagrażającym niebezpieczeństwem silnego wzburzenia psychicznego uniemożliwiającego właściwe ocenienie wyrządzonej temu niebezpieczeństwu szkody (art. 39 cz. 2 i 3 Kodeksu karnego Ukrainy).

⁴¹ Закон України від 16 січня 2003 р. Цивільний кодекс України („Відомості Верховної Ради України”, 2003, № 40, ст. 356 із змінами).

⁴² Zob. С.М. Бервено, *Komentarz do art. 19*, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У двох томах, том 1, red. І.О. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Київ 2013, s. 43; Й.Г. Богдан, *Захист цивільних прав та інтересів*, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України, red. В.М. Коссака, Київ 2008, s. 18.

⁴³ О.О. Отрадна, *Komentarz do art. 1171*, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У двох томах, том 2, red. І.О. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Київ 2013, s. 910; Г.Б. Яновицька, *Загальні положення про відшкодування шкоди*, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України, red. В.М. Коссака, Київ 2008, s. 887. Podstawowa różnica pomiędzy uregulowaniami skrajnej konieczności w ustawodawstwie karnym i cywilnym sprowadzała się zatem do przesłanki rozmiaru wyrządzonej szkody, która to przesłanka nie występowała w kodeksie cywilnym Ukrainy (О.О. Отрадна, op.cit., s. 911). Niemniej jednak należy wskazać, iż w przypadku ustawodawstwa cywilnego wyrządzona w warunkach skrajnej konieczności szkoda podlegała naprawieniu przez sprawcę, natomiast w ustawodawstwie karnym nie podlegała ona wyrównaniu społeczeństwu (jako pokrzywdzonemu) w postaci ukarania sprawcy.

⁴⁴ Пор. П.П. Андрушко, *Обставини, що виключають злочинність діяння*, [w:] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України, red. С.С. Яценко, Київ 2005, s. 87–88.

dla interesów społecznych i państwowych, dla ratowania których jak można sądzić uchwały te podejmowano⁴⁵, nie było już tak wielkie (z uwagi na to, że prezydent W. Janukowycz nie sprawował już realnej władzy, a walki na ulicach Kijowa ustały)⁴⁶, a na pewno można było je inaczej uchylić, tj. w sposób zgodny z Konstytucją w przewidzianej przez jej art. 111 procedurze impeachmentu, nie wyrządzając przy tym szkody ładowi konstytucyjnemu. Przypomnieć należy, iż podstawą do jej uruchomienia było popełnienie przez prezydenta zdrady stanu lub innego przestępstwa, co w świetle wydarzeń, jakie miały miejsce zwłaszcza 18–20 lutego 2014 r. byłoby bliższe stanowi faktycznemu i prawnemu, niż twierdzenie o samoodsunięciu się prezydenta od wykonywania jego konstytucyjnych kompetencji i w konsekwencji uznanie jego urzędu za opróżniony⁴⁷. Niestety, procedura impeachmentu nie tylko że nie została przez parlament wdrożona, to jeszcze stosunkowo szybko przez ten sam organ faktycznie wykluczona z arsenału środków, jakimi dysponowała RNU względem prezydenta, jeśli chodzi o opróżnienie jego urzędu. Stało się tak na podstawie podjętej 24 lutego 2014 r. uchwały o reagowaniu na fakty naruszenia przez sędziów SKU przysięgi sędziego⁴⁸. Uchwała ta paraliżowała prace SKU. Na jej mocy doszło bowiem do odwołania pięciu sędziów

⁴⁵ Bo chyba w tych kategoriach należy ujmować wskazane we wstępie uchwały o samoodsunięciu zagrożenie kierowania państwem, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, a także masowych naruszeń praw i wolności obywateli. Na marginesie można odnotować, iż niekonstytucyjne pozbawienie władzy W. Janukowycza przyczyniło się wręcz do urzeczywistnienia wskazanych zagrożeń, a zwłaszcza w odniesieniu do suwerenności i integralności terytorialnej państwa oraz masowych naruszeń praw człowieka, dając pretekst Rosji do ingerowania w wewnętrzne sprawy Ukrainy (aneksja Krymu, konflikt zbrojny na wschodzie Ukrainy).

⁴⁶ Pośrednio potwierdziła to sama RNU stwierdzając, że prezydent sam odsunął się od wykonywania swoich kompetencji i „jest takim, co nie wykonuje swoich obowiązków” (zob. pkt 1 *in fine* uchwały o samoodsunięciu), choć oczywiście stwierdzenie to RNU miało na celu co innego, a mianowicie legitymizację własnych niekonstytucyjnych działań.

⁴⁷ Przewidziana w Konstytucji procedura impeachmentu w stosunku do prezydenta, będąca środkiem służącym egzekwowaniu odpowiedzialności konstytucyjnej głowy państwa, poprzez to, że pozbawiała prezydenta immunitetu, zmierzała właśnie ku następstwu pociągnięciu go do odpowiedzialności karnej na ogólnych zasadach (С.Г. Серьогіна, *Коментарз до art. 111, [w:] Конституція України. Науково-практичний...*, s. 765).

⁴⁸ Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2014 р. Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді („Відомості Верховної Ради України”, 2014, № 12, ст. 201).

SKU, którego opinia w procedurze impeachmentu była niezbędna dla legalności odwołania prezydenta w tym trybie⁴⁹.

VI.

Krótko odnieść się należy także do określenia przez parlament sposobu odsunięcia się przez prezydenta od wykonywania swoich konstytucyjnych kompetencji. Został on ujęty jako „niekonstytucyjny”, co należy interpretować jako sprzeczny z ustawą zasadniczą, obcy jej, nieprzewidziany przez ustrojodawcę, pozakonstytucyjny. Rzeczywiście, „instytucji” samoodsunienia się prezydenta od wykonywania obowiązków ustrojodawca nie przewidywał⁵⁰. Ale jak wynika z przeprowadzonych wyżej rozważań, to nie prezydent, a parlament postąpił w sposób niekonstytucyjny. Przypisanie przez RNU tego rodzaju zachowania głowie państwa (przerzucenie odpowiedzialności na prezydenta) służyło jedynie celom propagandowym, mając stworzyć w społeczeństwie fałszywe przekonanie z jednej strony o legalności działań parlamentu (legitymizować jego uchwały), z drugiej zaś o łamiącym ustawę zasadniczą prezydencie, który porzucił swój naród. *Nota bene*, parlament w tym dążeniu do legitymizacji własnych działań i dyskredytacji głowy państwa trochę się zagalopował. Określając bowiem sposób odsunięcia się przez prezydenta od władzy jako niekonstytucyjny nie zauważył, iż sam swoje działania pozbawił skuteczności. Jeżeli bowiem samoodsuniecie się prezydenta od wykonywania jego konstytucyjnych kompetencji było sprzeczne z ustawą zasadniczą, nie znajdując w niej podstaw, to należało je traktować jako nieważne, a więc i nie wywierające skutków prawnych (nie powodujące opróżnienia urzędu prezydenta)⁵¹.

⁴⁹ Jak widać, RNU nie tylko wkroczyła w sferę władzy wykonawczej, ale też podjęła próbę ingerencji w sferę władzy sądowniczej, dążąc do zakłócenia pracy jedynego „recenzenta konstytucyjnego” działalności parlamentu.

⁵⁰ Jak się zdaje powyższemu określeniu najbliższej do konstytucyjnej przesłanki rezygnacji z urzędu (jego zrzeczenia się), dla której skuteczności Konstytucja wymagała jednak, by odbyła się ona osobiście na posiedzeniu RNU. Owo samoodsuniecie nie nastąpiło jednak ani osobiście i dobrowolnie, ani też na posiedzeniu parlamentu.

⁵¹ Co najwyżej mogło zostać uznane za delikt konstytucyjny, tj. zawinione, społecznie niebezpieczne i niezgodne z normami konstytucyjnymi (a w pewnych wypadkach również przynależnym statusem polityczno-prawnym) zachowanie w postaci działania lub zaniechania

Tym samym, parlament w uchwale stwierdzającej utratę kompetencji głowy państwa przez W. Janukowycza *implicite* przyznał zarazem – zapewne wbrew swoim intencjom – bezskuteczność tej utraty.

VII.

Dokonując podsumowania wypadu wskazać, co następuje:

1. po pierwsze, pozbawienie władzy prezydenckiej W. Janukowycza przez ukraiński parlament u schyłku lutego 2014 r. odbyło się w sposób niekonstytucyjny, w szczególności z pominięciem przepisów ustawy zasadniczej regulujących przypadki i tryb opróżnienia urzędu prezydenta,
2. po drugie, odsuwając prezydenta od wykonywania jego obowiązków, RNU dokonała zakazanej przez Konstytucję usurpacji władzy państwowej, a to poprzez naruszenia zasad: suwerenności narodu (podważając decyzję suwerena władzy w państwie), podziału władzy (ingerując w sferę władzy wykonawczej), zwierzchnictwa prawa i nadrzędności Konstytucji (podejmując działania niezgodne z ustawą zasadniczą) oraz legalizmu działania organów władzy (wykraczając poza ramy przyznanych kompetencji),
3. po trzecie, próbując legitymizować podjęte działania, RNU czyniła to nieudolnie, powołując się na przepisy Konstytucji bądź to w sposób nieuzasadniony (art. 85 cz. pkt 7), czy wręcz błędny (art. 112), bądź też odwołując się do instytucji nieznanych ukraińskiej ustawie zasadniczej (skrajna konieczność),
4. po czwarte, oceny odsunięcia W. Janukowycza od sprawowania urzędu prezydenta w sposób niezgodny z Konstytucją nie zmienia fakt, iż nowe władze Ukrainy zostały uznane przez społeczność międzynarodową. Jak się wskazuje, konstytucyjna legalność rządu (rozumianego w kategoriach najwyższych władz państwowych), jest rzeczą obojętną z punktu widzenia prawa międzynarodowego, bowiem legityma-

podmiotu konstytucyjnych stosunków prawnych pociągające za sobą na podstawie obowiązujących przepisów odpowiedzialność konstytucyjną (zob. Ю.В. Ткаченко, Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності, [w:] Правова доктрина – основа формування правової системи держави, red. В.Я. Тацій [i in.], Харків 2013, s. 304, 305).

cja prawno-międzynarodowa rządu opiera się na efektywności jego władzy na terytorium państwa oraz rodzimym charakterze odnoszącym się zarówno do pochodzenia osób sprawujących władzę, jak i odpowiedniego stopnia niezależności od innych państw⁵². Tym samym uznanie na arenie międzynarodowej nowych władz Ukrainy, w tym legitymacji do reprezentowania tego państwa w stosunkach międzynarodowych przez prezydenta P. Poroszenkę, nie należy utożsamiać z konstytucyjnością dokonanych na Ukrainie przeobrażeń ustrojowych w końcu lutego 2014 r.

Konkludując, stwierdzić można, mając nawet na uwadze złożoność i trudność sytuacji, w jakiej ukraiński parlament podejmował wówczas decyzje, że wybrał on drogę „na skróty”, szybszą, lecz nie odpowiadającą przepisom Konstytucji, zamiast dłuższej, ale za to nie budzącej wątpliwości konstytucyjnych procedury opróżnienia urzędu prezydenta w trybie impeachmentu. Wydaje się, iż analizowane tu uchwały parlamentu stanowiły krok wstecz na drodze prowadzącej do okrzepnięcia tej wciąż jeszcze młodej demokracji, a także nie przysłużyły się utrwaleniu w społeczeństwie przekonania o Konstytucji jako szczególnej wartości społecznej zapewniającej stabilność porządku państwowego i społecznego⁵³.

Literatura

Андрушко П.П., Обставини, що виключають злочинність діяння, [w:] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України, red. С.С. Яценко, Київ 2005.

Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2000.

Бервено С.М., *Komentarz do art. 19*, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У двох томах, том 1, red. І.О. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Київ 2013.

Богдан Й.Г., Захист цивільних прав та інтересів, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України, red. В.М. Косак, Київ 2008.

⁵² Zob. L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2000, s. 123–124.

⁵³ Zob. Правова система України, історія, стан та перспективи. У п'яти томах. 2 том. Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення, red. Ю.П. Битяк, Харків 2008, s. 13.

- Букач В.В., Олійник А.Ю., Основи теорії конституційного ладу в Україні, [w:] Актуальні проблеми конституційного права України, red. А.Ю. Олійник, Київ 2013.
- Цвік М.В., *Komentarz do art. 5, art. 6*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012.
- Цвік М.В., Взаємодія законодавчої, виконавчої гілок влади та референдуму в системі народовладдя, „Вісник Академії правових наук України” 1995, nr 5.
- Держава у правовому вимірі, red. Т.Є. Кагановська, Харків 2013.
- Фесенко Є.В., Принципи та конституційно-правові умови організації судової влади в Україні, [w:] Організація судової влади в Україні, red. А.О. Селіванов, Київ 2002.
- Головатий С.П., *Komentarz do art. 8*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012.
- Іlnycka S., *Prawo do obywatelskiego nieposłuszeństwa w aspekcie prawno-karnej ochrony porządku konstytucyjnego Ukrainy*, [w:] *Prawo ukraińskie, wybrane zagadnienia*, red. M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew, Lublin 2013.
- Яновицька Г.Б., Загальні положення про відшкодування шкоди, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України, red. В.М. Коссак, Київ 2008.
- Коваленко В.В., *Komentarz do art. 105*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012.
- Лавринович О.В., *Komentarz do art. 85*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012.
- Moja R., *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2002.
- Olechno A., *Instytucja Prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy (1996–2005)*, Toruń 2009.
- Ославський М.І., Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади, Київ 2009.
- Отрадна О.О., *Komentarz do art. 1171*, [w:] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У двох томах, том 2, red. І.О. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Київ 2013.
- Петришин О.В., *Komentarz do art. 19*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012.
- Петришин О.В. [i in.], Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка, Харків 2010.
- Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л., Конституція України. Текст основного закону з офіційними тлумаченнями Конституційного Суду. Огляд і коментарі, Київ 2006.
- Правова система України, історія, стан та перспективи. У п'яти томах. 2 том. Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення, red. Ю.П. Битяк, Харків 2008.
- Рудик П.А., Коментар до конституційних змін, Київ 2008.

Серьогіна С.Г., *Komentarz do art. 103, 108, 109, 111, 112*, [w:] *Конституція України. Науково-практичний коментар*, red. В.Я. Тацій, Харків 2012.

Ткаченко Ю.В., Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності, [w:] *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*, red. В.Я. Тацій [i in.], Харків 2013.

Заєць А.П., Буроменський М.В., *Щодо легітимності діючої сьогодні влади в Україні*, „Бюлетень Міністерства юстиції України” 2014, nr 5.

Zieliński E., *System konstytucyjny Ukrainy*, Warszawa 2007.